

Не рубайте ясенів

Роман Іваничук

Сам не знаю, як це сталося, що я не встиг порахувати своїх років, зморщок на своєму обличчі, карбів у серці. Про все це нагадали мені сьогодні два стрункі ясени, що густим гіллям заступили потрухлий готичний будиночок на передмісті.

Зупинивсь я перед ними, з широкої дороги йдучи, зупинився на стежці своєї юності і не дійшов до краю. Далеко-далеко втекла вона та й загубилася у травах, квітах, у спогадах весняних.

Коли це було? Вчора? Здається, вчора тільки ясени з молоденьких прутиків деревами стали.

* * *

...Діялося це в останній рік війни. У колись зеленому, тепер зіяючому згарищами невеликому місті над Прутом пробуджувалось нове життя.. Воно зводилося у спустошених кварталах, на запущених вулицях, йшло в парі з сирітством, злиднями і безпритульністю, стукотіло на відбудовних роботах, дихало димом ожилых фабрик, теплилось у стінах розвалених шкіл, у дитбудинках і йшло нестримно вперед.

...Ліворуч дороги, що скрадалася по закамарках передмістя, а потім губилася на зарінках Пруту, навпроти старого готичного будинку з невеликою верандою бур'янилася толока. Тут щовечора сходилось товариство вуличних хлопців. Серед підлітків особливо вирізнялися четверо нерозлучних: п'ятнадцятирічні брати-близнюки Петро й Мирон та двоє приятелів — Іван і Грицько. Петро й Мирон — круглі сироти (їхніх батьків гітлерівці схопили під час окупації і вивезли до Німеччини) — жили в старшої сестри — вдови. Іван, якому йшов уже сімнадцятий рік, тулився з матір'ю в уцілілій кімнаті зруйнованого снарядами будинку, батько його воював на фронті. Небагато старший за Івана Грицько був головою сім'ї. Відтоді як батька на їхніх очах розстріляли фашисти, мати лежала розбита паралічем. Хлопець мав турбуватися про неї і про маленького братика.

Грицько командував хлопцями. Не тому, що був старший і сильніший; він мав перед товаришами особливу заслугу. Після смерті батька Грицько готував фашистам криваву помсту. Цілий рік збирав тол і сам змайстрував міну. Коли гітлерівці відступали, він разом з хлопцями підклав її під центральну арку мосту на Пруті. Сховавшись далеко в кущах, хлопці кипіли з радості, дивлячись на ошалілих від жаху фашистів, коли міст злетів у повітря.

За це Грицька визнали ватажком.

Зразу після визволення хлопці щодня ходили на кладовище, де в цей час відкопували трупи розстріляних. З тої пори хлопці перестали сміятися. Потім заробляли гроші на відбудовних роботах. Восени відкрилася школа в будинку напіврозваленної гімназії. Навчання йшло з перебоями: не вистачало підручників і зошитів. Тому час до обіду хлопці сьак-так відбували в школі, а тоді — знову на вулиці.

Збирали на руїнах паливо, курили солдатську махорку і ворогували з дівчатами. Це відтоді, як оті двоє дівчиська з вулиці Сенкевича, що вичепурені ходять до десятого класу, обізвали хлопців шибайголовами. За це їм дісталось! Дівчиська мало не подуріли разом зі своїм череватим татунцем від їхніх "серенад". А взагалі хто такі дівчата? Чоловіки воюють, хлопці допомагають матерям, а вони тільки варять готове, зашивають старе ганчір'я та ще й одвертаються від них на вулиці або втікають. Отже, вітатись з дівчатами було суворо заборонено, а щось подібне до закоханості вважалося в товаристві ганьбою. Та й не дивина. Тоді ще ніхто з них не думав про модний одяг, ніхто не трудився над зачіскою і не голив густого моху, що їжачився на щоках. Не було між ними і звичаю дружити з дівчатами. Бо хто думав про такі справи, коли батьки й брати воювали на фронтах?

Міцна була хлоп'яча дружба, спаяна лихоліттям. Міцно прив'язала вона хлопців до вулиці, а та тримала їх у своїх обіймах і не хотіла відпускати.

Та неждано-негадано ця дружба розкололась.

У готичному будинку, що вузькими вікнами дивився на зарослу толоку і хлоп'ячі зборища, жила якась дівчина. Вона не зачіпала хлопців, тільки завжди тужливим поглядом супроводжувала їхню галасливу компанію, коли вони залишали толоку.

Здавалося, всім було байдуже до неї. Та непомітно і невідомо навіть, як ця істота з чорненькою кучерявою голівкою і великими очима почала займати все більше й більше місця в житті товариства. Чи це тому, що не вчилась разом з хлопцями в одній школі, чи, може, тому, що замість погорди, якою частували їх інші дівчата, вона посидала їм завжди услід тужливий погляд?

Досить того, що Петро й Мирон задивлялись іноді на малу засклену зеленими шибками веранду, а Іван, найзавзятіший противник дівчат, почав якось дивно поводитися. Коли вона сиділа у вікні, він непомітно відставав од гурту і йшов останнім, сердитий на товаришів за їхню розв'язність. Думав хлопець, що ніхто не помічає. Та й справді Петро й Мирон самі не знали, чому вони дибляться на вікно. Не бачили вони ніякої підозрілої зміни в Івановій поведінці, хіба лише те, що між старшими почались незрозумілі незгоди.

Не вдалося Іванові приховати свої неясні почуття від Грицькового проникливого ока. Але Грицько, який перший підняв би "бабія" на глум, тепер чомусь мовчав, над чимось думав, був неговіркий. Хлопці від людей знали, що Грицько цієї провесни врятував з охопленої пожежею хати дитину. Але про це він уперто не хотів нічого говорити.

— Не ваша справа, — відпекувався.

Грицькова таємничість боляче ображала Івана. Що він таїть і чому? Чому всіх цікавить (Іван добре бачить!) ця дівчина, тільки Грицько такий самовпевнено байдужий? Не смів про це питати та й не міг. Якось хлопці підняли галас на толоці, почали лаятись. Грицько раптом насторожився, ніби хотів гукнути на них, щоб замовкли, а тоді й справді гаркнув:

— Цитьте!..

Івана як би хто шпилькою вколов:

— А це чому? Кого соромишся? — кинув.

— Себе соромся, бовдуре!

— Цікаво, відколи ти став таким святим?

— Від завтра! Але краще, якби ти не допитувався, Іване.

Стояли один проти одного. Іван — ніжний на обличчі, як дівчина, кругловидий, синьоокий; Грицько — незграбний, насуплений, з вічно злими очима. Отак дивились один на одного насторожено, а очі кожного питали: "В чому смієш мене запідозрювати?"

Це непорозуміння закінчилося миром. Власне, тому, що воно тільки для Петра й Мирона мало вигляд непорозуміння. Грицько й Іван порозумілися: не зачіпати більш цієї теми, а поглядати на веранду готичного будинку і на чорняву голівку з великими очима було накладено неголосну заборону. Хіба немає інших справ тепер?

А події відбувалися справді незвичайні.

Була остання воєнна весна. Усі вже знали: незабаром велике-велике свято перемоги. Хто його не чекав? Хто не хотів, щоб до дня перемоги зникли з центру міста чорні руїни?

Працювали всі: від старого до малого. Грицько очолював бригаду хлопців першої школи на розчистці самого центру міста. Поруч працювали учні ремісничого училища.

Дехто з громадян поблажливо посміхався, коли юрба юнаків та дівчат зупинилась перед велетенськими купами цегли й каміння.

— Машин тут треба, не дітей, — казали.

Але молодь думала інакше.

Потомлені, чорні від пилу, їли пісний сніданок. Окремо хлопці, окремо дівчата. Неподалік відпочивали ремісничники. Ті сиділи разом.

— Ти подивись, — шепнув Мирон до Івана, — фезеушники геть побабилися.

Іван зиркнув спідлоба на Грицька. Але той думав про щось і ніби не чув розмови.

— А цікаво, що побудують на розчищеному місці? — спитав не стільки хлопців, скільки самого себе.

Питання викликало зацікавлення. А й справді, що?

— Тут буде клуб для молоді, — висловив Петро свою найзаповітнішу мрію. Він завжди марив дзеркальними залами, кімнатами, повними книг.

Мирон заперечив. Клуб для молоді — це добра річ, але працює тут не тільки молодь, чому ж їй такі привілеї?

— Клуб для всіх, — сказав.

— Могла б тут бути і школа з великим кабінетом механіки. Щоб на техніка зразу вивчитись, — включився у розмову Іван.

— Школа буде там, де й тепер, — категорично заявив Грицько. — Я тут посадив би дерева, щоб парк був.

А далі мріяв:

— У парку самі каштани і ясени. На клумбах — півонії, васильки (а сам думав, що

такі, як на могилі батька. Ті — самі засіялися). Посередині доріжка, а по боках скульптури героїв.

— Яких?

— А то що, мало є героїв? Один, наприклад, обома руками душить фашиста, — Грицько розчепірює пальці, очі горять ненавистю — це він сам зараз душить. — Другий закріплює прапор на магістраті...

— Інший пораненого бійця рятує, — захоплюється Іван.

— Або підриває танк зв'язкою гранат, — додають разом брати-близнюки.

— І такий, що дитину врятовує від смерті, — почувся збоку дівчачий голос.

Всі озирнулися. Невисока, струнка чорноволоса дівчина, що сказала ці слова, пильно дивилася на Грицька, наче хотіла в його темних злих очах побачити вогник доброти, а на похмурому вилицюватому обличчі — усмішку.

Грицько схопився. Нічим не виправдане збентеження змішалось з несподіваною радістю — та лише на мить. Одразу це змішане почуття погасло. Погляд його ковзнув по зачарованому виду Івана, що стояв безглуздо усміхнений, і зупинився на ясних очах дівчини.

— Тебе хто сюди просив?

Опустила голову, зніяковіла.

— Ніхто... сама...

А хлопці підняли регіт. Грицька чіпляється напасть на чистій дорозі! Грицько буде командувати бригадою у спідничках!

Дівчина втекла до свого гурту, а Грицько, червоний від сорому й люті, крикнув:

— Та замовкніть, ви!

Цього вечора Іван не витримав. Хробак ревностів уперше вудчутно завертівся в його грудях. Грицько знає цю дівчину!

Розмову розпочав дипломатично.

— Ти не знаєш часом, Грицьку, що це за синиця у вікні? — кивнув головою в бік веранди.

Грицько зміряв поглядом Івана з голови до ніг. Але мусив відповісти. Посваритися з Іваном — значить, розбити товариство.

— Черниця, заплісніла небога тітки Фрузі, що працює в дитбудинку, — процідив недбало, підкреслюючи свою цілковиту байдужість до чорнявої голівки. — У ремісничому вчиться.

Іван так і підскочив. Так ось що! Виходить, він давно з нею знайомий і все це приховує від товаришів.

Грицько відчув, що проговорився і, намагаючись одвести від себе всяку підозру, тут же зрадив себе зовсім:

— Ти тільки дурного не подумай. Я, хло', щодо того — залізо.

Іван удавано засміявся.

— Ти, може, й ім'я її знаєш, Грицуню?

— Знаю, ну й що? Маруська!

— О-о, ти навіть пестливо її називаєш! Хлопці! — звернувся Іван до товаришів, що насторожено прислухались до розмови старших. — Чули?

Хлопці мовчали, здивовані. Ніхто не допускав, щоб Грицько закохався. А він, грізний, підійшов до Івана.

— Мені б хотілося заїхати тобі... — прошипів, тамуючи лють. — Тобі що, доказу треба?

— А хоч би й так! — задирався Іван, не уявляючи собі, як Грицько може довести свою байдужість до дівчини.

— Хлопаки! — скомандував Грицько. — Серенаду співаємо Марусі! — А в самого був такий вигляд, ніби рідну матір хотів ударити.

Іван зблід. Він не хотів цього. Чим заслужила Маруся на "котячий концерт" під вікнами, такої ганьби?

Хлопці не сміли противитись, хоч наказ у даному випадку був явно безглуздий. Слухняні і знічені зупинилися біля живоплоту перед верандою і вже почали пристукувати залізякою об кусок бляхи.

— Замовкніть! — вигукнув Іван, побачивши, як Маруся відсахнулася од вікна. — Не смійте, нахаби!

"Серенада" урвалася. Здивовані й злі хлопці витріщилися на Івана. Ось що ти за птиця!

Грицько ступив наперед, скреготнув зубами.

— Бовдур! Бабій! Гайда, братва, за мною!

Іван залишився біля живоплоту сам у вечірніх сутінках. Свист і крик товаришів давно затихли, а він усе ще стояв і не міг зібрати думок до купи. Уперше в житті замислився, як далі жити — самому, без друзів.

Хтось доторкнувся до його плеча. В голові майнула думка: "Грицько". Іван здригнувся і вже підняв руку, щоб дати ляпаса навідмаш, але дотик був боязкий і ніжний, тепла долоня тремтіла на його плечі.

Він зрозумів і несміливо обернувся. Вечір враз прояснився, наче на небо вплив повний місяць. Зорі заморгали, посміхнулись і впали золотим дощем на землю. Перед ним стояла Маруся.

— Це через мене ти... — прошепотіла вона. Іван мовчав.

— Але ми підемо вдвох до них. Не бійся, ти не залишишся без друзів. — Наблизилась до нього й одним подихом вимовила: — Дякую.

Іван стиснув її руки. Хотілося сказати, що він не хоче більше йти до товаришів, що йому зовсім добре з нею.

Маруся мовби відгадала його думки і звільнила долоні.

— Чому Грицько хотів це зробити? — спитала.

Холодок вихором обкрутився довкола серця. Іван зітхнув. Грицько її цікавить. Вона давно знайома з Грицьком, а оце, напевно, посварилися. Отже, він буде всього-на-всього посередником між ними.

— Що хотів зробити? — перепитав, щоб виграти час і впорядкувати свої думки.

— Чому він такий недобрий? — повторила запитання Маруся.

Хто недобрий? Грицько недобрий? Та хіба ти знаєш, який Грицько? Він міст підірвав, дитину врятував. Так, але це останнє було першим кроком до відчуження... Іван проковтнув слова, що мали вирватися на захист Грицька.

— Грицько добрий, — промовив скупю. — Це він після смерті батька став такий сердитий. А за сьогоднішнє я винен, — признався щиро. — Він не хотів.

І одразу ж в Івана розвіялася нехоть до розмови. Він незграбно взяв Марусю за руку і почав палко розповідати про товаришів. Хай не думає, що вони справді якісь шибайголови... Це їх так назвали панянки з сусідньої вулиці, які не знають навіть, звідки хліб береться. А взагалі дівчат вони таки не святкують. Хлопець, що водиться з дівчатами, — та чи ж він здібний на героїчні вчинки? Де там!

Іван забув, що сам іде з дівчиною. Маруся нагадала йому про це.

— А дівчата хіба не воюють на фронтах? — заперечила. — Ти цього не чув?

Не дала йому відповісти. Ось вона — дівчина, а скільки зазнала горя! Хоч тітка Фрузя їй за рідну матір, все ж вона сирота. Брат в армії ще з сорокового року, одна залишилася з цілої родини. Сто кілометрів пішки йшла до цього міста. Стомлена і голодна впала на дорозі, і якби не солдати... А тепер вона тітці допомагає і вчиться. Хочє все життя вчитися. І любить веселе товариство. Пристала б до них, тільки...

— Та ти не дивись, що Грицько такий, ну... — гаряче заговорив Іван. — У Грицька добре серце. Я ж кажу тобі, що він цієї весни врятував дитину від смерті, як ото солдати тебе. Про це всі знають, хоч він і таїть...

Іван помітив, як прояснилися очі в дівчини і вона мрійно посміхнулася.

— Ти чого?

— Так собі...

Знову холодок обкрутився вихором довкола серця, й Іван зітхнув. Для Грицька ця усмішка. не для нього.

Але холодок розвіяла таки Маруся.

— Ти завтра вийдеш, як стемніє? — почув він і не повірив. Напевно, причулося. А поки опам'ятався, Марусі вже не було. Тільки двері грюкнули.

Іван стояв, мов заворожений, хвилину чи цілий вік, потім, стримуючись, щоб не закричати від радості, помчав стрілою темною вулицею, збиваючи ногами каміння.

* * *

Тітка Фрузя спитала в Марусі:

— Знайомилася з героєм? — і лукаво поглянула на дівчину.

— Ваш герой — чистий грубіян, — відмахнулась. — Він на всіх дивиться так страшно, як на ворогів. Я з тим другим, Іваном, говорила, — промовила півголосом, як таємницю, а сама зашарілась.

Тітка похитала головою — рано, мовляв, ще з хлопцями зустрічатися вечорами.

— Та ви, тітко, не думайте... Він такий чудний. І за що тільки того Грицька так хвалить?

— Видно, є за що.

Тітка лежала в постелі і рівно дихала — заснула, а Маруся поверталася з боку на бік. Геть утік сон.

"Хіба є за віщо хвалити?"

...Якось ще ранньою весною до них прийшов у хату незнайомий хлопець з обдертою, замурзаною і посинілою від холоду дитиною на руках.

— Де тітка Фрузя? — спитав Марусі, поглянувши на неї.

— На роботі.

— Візьми оцю дитину і віддай їй. Та тільки гляди, вороно, станеться щось...

Потім подивився на неї, наче дотепер не бачив, та так дивно, що їй стало аж моторошно.

— Ти звідки тут виріцькалася така чорна? — спитав по хвилі. — Як називаєшся?

— Маруся... — Хотіла сказати, що її зовсім недавно так само принесли напівживу, як він тепер оцю дівчинку, але не наважилась. — У ремісничому вчуся.

— Скажеш тітці, що Грицько приніс. Вона знає мене. Ну, не стій, а помий дитину! — прикрикнув.

Після цього при зустрічі на вулиці він завжди дивився на неї тим самим дивним поглядом, як і перше, а вона бентежилася. Не могла і зараз не може ніяк його зрозуміти.

Повіки стуляються, полохливий сон пробігає перед очима химерними силуетами. Це на руїнах метушаться люди, діти. Потім усе зникає. Вона йде заасфальтованою алеєю зеленого парку.

— А подивись, — чує Іванів голос, — скульптура бійця з дитиною на руках!

Вона зупиняється, здивована.

— Іване, та це ж Грицько!

Але Івана вже немає біля неї, тільки Грицько посміхається з постаменту, ніби він не камінний.

— Я й не знала, що ти вмієш сміятися, — шепоче Маруся і міцно засинає.

* * *

Вранці Іван пробудився з відчуттям безмежного щастя в серці. Хотілося побігти на вулицю, до Марусі, стати перед верандою, покликати і спитати, як спала. Бо вчора була незвичайна зустріч, то прийшло кохання. Він стиснув обома руками подушку. Є в нього таємниця, велика таємниця, яку берегтиме від усіх!

У школі Іван зустрівся зі своїми друзями. Йому стало гірко і соромно. Чекав, що Грицько чвиркне крізь зуби в його бік і назве ще раз бабієм. Навіть хотів цього. Іван тоді признався б Грицькові у всьому, і вони, напевно, помирились би.

Та Грицько мимохідь привітався, наче боявся, що Іван загляне в його очі і побачить в них не злобу, а смуток.

Інші хлопці теж якось принишкли. Ходили мовчазні. З болем у серці зрозумів Іван, що товариство розколося, і за все брав винуватість на себе. Ладен був будь-що зробити для товаришів, щоб поновити старі відносини з ними, але знав: йому доведеться доводити, що він не бабій. Хіба можливо було зробити це зараз?

Іван і Маруся продовжували зустрічатися. Тільки хлопець не міг збагнути, чи справді вона ради нього виходить. Вибіжить з-за живоплоту й зникне. Якби не покликав, здається, не обізвалася б. Несміливо підходив до неї, і вони, не розмовляючи, йшли тоді навмання, поки густі верболози не змикались за ними, прийнявши їх у густі чепірнаті обійми. Обоє відчували, що йдуть не самі. Хтось незримий третій ніби завжди був поміж них.

Іван чекав на зустріч увесь день. Цілий день обмірковував, що скаже Марусі. Скільки сміливих планів роїлося у нього в голові. То він уявляв, що візьме долонями її смагляві щічки і гаряче прошепоче: "Люблю до смерті", то до болю стисне в обіймах її, тендітну й ніжну, питаючи: "Любиш чи жартуєш?" Але при зустрічі вся його сміливість пропадала, як дим на вітрі. Думати, мріяти — справа одна. В думках можна стати велетнем, а насправді ти звичайна людина.

Іван мовчав. Іноді звертав увагу подруги на чари місячної ночі, але й це було зайвим. Бо хіба треба говорити про те, що набагато красивіше найпишніших слів?

Маруся докладно розповідала за прожитий день, а далі також мовчала. Про друзів не згадувала ні словом.

"Що нам заважає?" — питали себе мовчки і не давали відповіді.

Минав час. Кожний день був сповнений хвилюючими подіями — Радянська Армія добивала ворога в його барлозі — Берліні. Іван затужив за товаришами. Хлопці вже не збиралися на толоці. В школі він з ними зустрічався рідко, бо вчилися в різних класах, а на роботу більше не посилали. Що вони робили, де гаяли час, Іван не знав. Тільки з випадково почутої розмови зрозумів, що вони збираються відзначити перемогу великим залпом.

Одного травневого вечора Іван сказав Марусі те, що мучило його вже кілька днів.

— Твій брат і мій батько на фронті. Чим ми відзначимо день перемоги?

Маруся вчула нотку докору в його словах. Він і сам її відчув. Йому пекуче бракувало хлопців, з якими перетерпів не одну важку хвилину в житті. От зараз він міг би разом зі всіма готуватися до великого всенародного свята. Іван навіть уявив собі, як це виглядатиме. Увечері хлопці розкладуть на зарінку чотири багаття і в кожне кинуть по жерстянці толу. Хіба важко його тепер дістати? Напевне, так! Полум'я зніметься вгору, мільярди іскор полетять над рікою, а потім осядуть. Через хвилину голосне "урра-а!" потрясе вечірню тишу. Як же вони з Марусею відзначать цю дату?

— В день перемоги, — сказала вона задумано, — посадимо два деревця, два ясени. Я вже їх підмітила біля моєї веранди.

Якби таке хтось інший сказав, Іван глузував би з нього. Але це скромне бажання, висловлене Марусею, набрало глибокого змісту. День перемоги — кінець війні, смерті, стражданням. Чи не краще саме в цей день дати початок молодому зеленому життю?

Іван схопив Марусю за плечі і хотів стиснути в обіймах, але тут же обоє побачили, що біля Марусиного вікна хтось стояв — на дорогу падала довга тінь. Вони придивилися і впізнали Грицька... Тінь хитнулась і зникла.

Іван довго мовчав, а потім спитав, глухо, поникло.

— Ви давно знайомі?

— Відколи він врятовану дитинку до нас приніс.

І вона до цього часу мовчала!

Зараз Маруся розповіла все геть чисто. Перед Іваном малювався Грицько в новому світлі. Сповнений роздумів про свого близького товариша, про дружбу, Іван пішов додому.

Маруся кликнула його навздогін:

— Грицьк!.. Іване!

Засоромилася і подумала жаліючи: "Образився, не прийде більше".

Коли Грицько прийшов додому, мати вже спала. Він дбайливо прикрив її ковдрою і нахилився над братиком, що теж уже засинав.

— Ти вечеряв сьогодні, Славчику? — спитав, як ніколи, ласкаво.

Малий здивовано подивився на брата.

— Вечеряв... Але чому в тебе очі так сяють, Грицьку?

— Спи, спи, йойлику[1].

Уже засинаючи, Грицько переконував самого себе: "До біса мені ті всі любовні справи... Я тільки вибачитися, перепросити її хотів за ту "серенаду".

Наступний день розпочався незвичайно. По місту лунали постріли: солдати випускали в повітря черги з автоматів — кінець війни. Цілий день не стихав гомін на вулицях. Люди обнімалися, гомоніла дітвора, з вікон лунали співи, веселий сміх — святкували перемогу.

Увесь день Іван не знаходив собі місця. Суперечливі думки не давали спокою. Смерком побачив товаришів. Вони зібралися на вулиці, про щось порадилися і подалися до зарінку.

Іван, забувши про всяку обережність, прибіг до Марусиного живоплоту і покликав. Вона притьмом відчинила віконце з веранди, виглянула і стрілою вибігла на дорогу.

— Знаєш що, Марусю, — заспішив Іван. — Я вирішив... Я думаю... ось що: підемо до хлопців, з ними будемо. А ясени посадимо всі разом.

— Невже?! Іванку! — скрикнула Маруся і закрила долонями почервонілі щоки.

Іван також радів разом з нею, але її радість була більшою, іншою, і він до болю відчув, як якась невидима перепона лягла між ними раз назавжди, і ніхто з них не переступить її ніколи.

На зарінку палало багаття. Грицько сидів посередині, освітлений полум'ям, по обидва боки — хлопці, задумані, серйозні. Тільки тепер Іван помітив, як вони всі змінилися останнім часом. Та змінився і сам Іван. Ще здалека пильно вдивлявся в Грицькове обличчя: щось нове лягло разом з задумою на його чоло. Постійна ненависть, врізана в закрій уст, занурена в глибоких темних очах, змінилася на серйозність з легкою тугою. Все згадалося Іванові: міст, сварка, розповідь Марусі про Грицька, його постать біля Марусиного вікна, і змішане почуття поваги й співчуття розтопило до решти кригу в Івановому серці. Який був Грицько в цей вечір!

Іван з Марусею довго стояли непомічені. Обое хвилювалися.

Враз Мирон вдивився в темряву і вигукнув:

— Дивіться, хлопці, хто прийшов!

— І не сам, — додав Петро.

Іван насторожився, чекаючи вибуху сміху і глузування. Хтось невпевнено захихикав. Грицько зиркнув на всіх спідлоба, суворо. Повагом підвівся з місця і звернувся до Марусі уривчастим від хвилювання голосом:

— Сідайте з нами...

Маруся, не зводячи з Грицька погляду, сіла біля нього. Всі полегшено зітхнули. Іван подав усім по черзі руку.

— Ну, кидайте свої снаряди, — сказав він авторитетно, як колись, — і гайда звідси, бо ще патрулі спіймають. Ходімо зараз деревця посадимо. Щоб згадка була про цей день.

Пропозиція захопила всіх. Деревця! Вони будуть називатися деревами Перемоги! Позривалися з місць і, весело співаючи, вийшли з лугів на дорогу.

Глухий і сильний вибух зупинив товариство. "Урра-а!" — покотилося аж до перших будинків і загубилось у вуличках.

Два ясеніві пагінці вже чекали на них. Маруся викопала їх ще зарання. Садили всі, зберігаючи мовчанку, кожний думав: "Минуть роки, і хтось зустрінеться тут, у тіні наших дерев. Хто зустрінеться?"

— Аби ніхто лиш не зрубав, — подумав уголос Іван.

— Ніхто не зрубає, — твердо промовив Грицько, і лунко за ним повторила Маруся:

— Ніхто не зрубає...

Коли все було закінчено, Грицько відіслав менших хлопців додому, було вже пізно. Іван сказав, дивлячись кудись на зорі:

— Іду і я...

— Та ти що, Іване, — злякався Грицько. — Почекай, разом підемо...

— Іванку, куди ти? — кликнула Маруся.

Але Іван уже не чув її, бо, може б, вернувся.

* * *

В наступні дні товариство уже разом з Марусею знову збиралось на толоці. Спочатку хлопці відчували незручність: того не скажеш, цього не зробиш. Але швидко звикли. Зрештою, Маруся не гірше за них могла бігати і стрибати через вогонь, весело сміятися.

Проте крики, свист і голосні пісні вже не тривожили пізніми вечорами стомлених громадян. У товаристві велися тепер цілком серйозні розмови: про майбутнє і про місце кожного в житті. Хлопці стали пильніше приглядатися до того, що робиться навколо них. Маруся заохотила всіх підготувати одноактну п'єсу "Подвиг партизана" і виступити в Палаці піонерів, що незабаром мав відкритися. Грицько захопився роллю командира партизанського загону. Ні, бути йому-таки військовим. Іван, крім того, організував товариство на збирання металобрухту. Танків, можливо, тепер уже й не треба, але всяких машин зовсім мало. Одним словом, роботи стало по вуха.

Завжди, коли вже догоряло багаття і репетиція або розмова закінчувалась, Іван намагався піти першим. Грицько швидко наздогнав його.

— Ти чого бігаєш за мною, а ще ватажок! — сердився Іван. — У мене, знаєш, таке діло, що не потребує ніяких свідків, — натякав значуще.

Маруся слухала і, вдячна Іванові, соромливо опускала голову.

"Те галчєня чорноволосє такї справді закохалося в того завіреного Грицька. І шо вони побачили одне в одному?" — бурмотів Іван, йдучи додому, і не помічав, що сам при цьому сміявся від щастя за Марусю і Грицька. Обох любив, а кого більше — не міг сказати. Та й не хотів гадати.

...Цієї весни Іван розлучився з товаришами. Батько його повернувся з армії, і вони виїхали до іншого міста.

В останній вечір Іван нікого не застав на толоці. Це Грицько всім суворо наказав не приходити. Хай поговорять, мовляв, без свідків.

З-за живоплоту тихо вийшла Маруся.

— Їдеш?

— Їду... На механіка буду вчитися.

Маруся не стримала сліз. Зворушений, Іван втішав її:

— Ти маєш тепер хороших друзів, Марусю: Петра, Мирона, ну, і... Грицька.

Посміхнулася, ніби сонце крізь дощ.

— Ти найдобріший за всіх, — прошепотіла. — Ми тебе ніколи не забудемо, Іванку...

Сьогодні я приїхав до рідного, піднятого з руїн міста. Все, що розвіялося серед життєвих пригод і забулося, як перерваний сон, виринуло з самого дна душі і повело по зарослій стежці моєї юності.

Іду, збентежений, знайомою доріжкою до Пруту, а назустріч мені незнайомі люди, а більше всього юнаки з дівчатами. Я вдивляюсь у їхні обличчя — задумані, веселі, серйозні, безжурні — і шлю їм щирі побажання: "Щасливої дороги!" Лише байдужість і самозадоволення обурюють мене. Я хотів би зупинити такого модного юнака чи дівчину і розповісти їм про наших сімнадцять літ.

Теплі спогади хвилюють груди. Толока вже забудована. Там без упину чмихає двигун, може, хто з наших керує ним? Потрухлий готичний будинок показався тільки однією вежею з-поза зелені. Де ж тепер Маруся? Працює, з дітьми бавиться, чоловіка чекає на обід? Грицька? Коли б Грицька! Та ні, всі ми розбрелися своїми дорогами, що не сходяться, не перетинаються, хіба лише у мріях.

Раптом спиняюся, вражений, і не вірю своїм очам. Два красені ясени заслонили стару веранду і вже через дах вдивляються зеленими кронами у мережані поля за містом. Наші ясени! Вперше згадую, скільки років минуло, скільки зморщок закроїлося на обличчі, карбів на серці, бо не рахував ніколи.

Зайти, розпитати? Чи варто нагадувати?

Стою і мовчки заклинаю теперішніх і майбутніх господарів готичного будинку, щоб ніколи не рубали ясенів — ровесників нашої юності і нового життя на землі. Хай ростуть! Вони ще нагадають моїм друзям, моему першому незайманому коханню про

далекі, важкі, та дорогі часи, як молодь нагадує старшим про їхню юність...

[1] Йойлик — плакса.